

Michel WEISS

Acest teatru care ne schimbă

1. Politica

Când aud cuvântul schimbare, mă gândesc imediat la politicianii care se prezintă la alegeri: cu toții au acest cuvânt pe buze. Progresiștii propun schimbarea unui sistem pe care îl consideră contrar justiției sociale, iar conservatorii sunt gata să abandoneze un sistem prea birocratic pentru a reda o mai mare responsabilitate inițiativei private. Or, în multe țări, nu numai occidentale, un principiu este pe cale să devină lege: cel al alternanței între partidele de dreapta și de stânga. Se spune chiar că partidele de dreapta surprind adesea observatorii pentru că, o dată ajunse la putere, reușesc să promoveze anumite idei de stânga, sau de centru-stânga, idei pe care socialiștii nu le-ar fi putut pune niciodată în vigoare. Și, în paralel, vedem partide așa-zis de stânga care, o dată alese, adoptă măsuri nepopulare, cu riscul de a-și dezamăgi alegătorii, în numele lui *realpolitik*. Așa procedând – avantaj deloc neglijabil –, politicienii de dreapta, ca și cei de stânga, reușesc adesea să-și lărgească baza, ronțâind câte puțin din centru, ceea ce le permite să-și reînnoiască mandatul.

Toate acestea, mulți le știu, alegători care nu ezită totuși să încredințeze frâiele puterii unui partid advers, chiar dacă sunt în mare parte satisfăcuți de partidul ales anterior. O fac însă pentru a da o șansă noilor personaje, în numele *schimbării*. Iată de ce politicienii fac atâta uz de acest termen în discursurile lor electorale. Și o parte a majorității (cea pe care o calificăm în general drept tăcută) este întotdeauna gata să-și schimbe opțiunea politică, chiar și numai pentru a vedea dacă, din întâmplare, noii aleși nu sunt mai buni decât cei vechi. Ei își spun că, la urma urmelor, toți politicienii sunt mincinoși și profitori, și „toți corupți”, iar cu cei noi nu are cum să fie mai rău. Și că, dacă va fi mai rău, ei bine, vor schimba din nou echipa data viitoare. Este o politică detestabilă. Din nefericire, suntem guvernați din greșeală, de către echipe ministeriale alese pe baza unor neînțelegeri și, mai ales, de către un electorat aflat, în primul rând, în căutarea schimbării.

2. Și teatrul?

Teatrul propune, de asemenea, schimbarea. Spectacolul este propunerea unei schimbări în raport cu rutina vieții cotidiene. Reprezentația e oferită pentru a ne distra sau a ne distrage – în sensul de a ne deturna, de a ne îndepărta, de a ne abate – de la obișnuințele noastre, propunându-ne să privim cum trăiesc pe scenă imagini despre noi înșine pe care nici noi nu le cunoșteam. O bună reprezentație ne uimește prin noutatea ei, prin originalitatea ei, ne uluiește și ne seduce, ne descumpănește sau ne încântă. Una proastă ne surprinde prin insignifiantă, prin falsitate, prin banalitatea ei. Ea poate provoca mânia sau indignarea. Pe scurt, prin emoțiile pe care le pun în mișcare, cele două tipuri de piese operează în noi o schimbare, o diversiune în raport cu realul. Toți actorii vă vor spune: pentru un spectacol, cel mai rău este să nu trezească decât indiferență.

Să vezi spectatorii ieșind neatinși, intacti. Pentru că, neatins la teatru înseamnă înșelat, păcălit. Nu mergem la teatru spre a rămâne în întregime noi înșine, ci pentru a fi hrăniți, alimentați din plin cu emoții exprimate de actori, prin imagini, prin poezia unui text sau a unei raze de lumină. Sau pentru a fi revoltați și obligați să reacționăm.

Teatrul este, deci, schimbarea pusă în operă. Majorității tăcute, celei care constituie lotul indecișilor în fața urnei electorale și care, în final, decide întotdeauna soarta alegerilor, i-am putea spune: încetați să mai mergeți la vot: mergeți mai bine la teatru! Veți vedea acolo lumi diferite de a voastră, pe care le veți putea pune la încercare în chip simbolic, fără a risca să vă bulversați viața cotidiană. Pentru că, la sfârșitul reprezentației, nimic nu se va fi schimbat în jurul vostru, cu excepția voastră, poate, puțin. Moneda voastră națională nu își va fi pierdut din valoare în fața dolarului, iar voi vă veți menține puterea de cumpărare.

Teatrul apare, într-adevăr, ca un loc în care se operează în general schimbările fără consecință, cel puțin asupra societății.

Astfel socotea Aristotel, iar Claudel o formula admirabil în felul următor: „Teatrul purifică cea mai parte din suflul neformulat pe care o purta în sânul ei, în mod confuz“. În termeni moderni, banali și electorali, am putea spune: Mergeți la teatru, și vă veți putea elibera de dorințele de schimbare care dormitează în voi.

3. A doza schimbarea

Spectatorul se așteaptă să fie amuzat sau emoționat. Dar, în aceeași măsură, își dorește să afle dinainte cât de mult va modifica spectacolul micile sale deprinderi de spectator. Perspectiva unei prea mari schimbări îl derutează sau îl pune pe fugă. Arta teatrului consistă deci în a devansa lejer așteptările publicului. Totul e aici. În funcție de contextul reprezentației – teatru tradițional sau festival experimental, de exemplu –, și de publicul convocat cu prilejul ei, spectacolul va ieși câștigător propunând o schimbare *relativă* a obișnuințelor. Nici mai mult, nici mai puțin. Dacă revin la metafora mea de la început, este la fel ca în cazul aceluia politician abil care știe să ia pulsul schimbării dorite inconștient, de o întreagă populație. Totul stă în dozaj, sau în ceea ce noi, francezii, numim „micile fraze“, care trec atât de bine drept știrile serii la televizor!

Se întâmplă, totuși, ca un spectacol să ne schimbe, în ciuda noastră. Să simțim chiar o schimbare colectivă operându-se în sală sau, mai rar, în viața noastră, odată spectacolul încheiat. Ceea ce este încă și mai rar. Din moment ce cu toții mergem mult la teatru, trebuie să i se fi întâmplat fiecăruia dintre voi să vadă o întreagă sală respirând în același ritm și împărtășind intens o aceeași emoție palpabilă. Fiecare spectator pare să spună atunci: „Sunt aici în caz că se întâmplă. Poate că acest moment prețios și efemer pe care sunt pe cale de a-l trăi nu va mai avea loc, dar dacă e cu puțință să revină, vreau ca toți cei pe care îi iubesc să-l poată cunoaște la rândul lor“.

În cariera mea de critic, o asemenea clipă magică nu are loc nici măcar o dată pe stagiune. Dar tocmai pentru că este rară, ea răscumpără fericit un mare număr de nopți pierdute în fața pieselor banale, aplicate sau convenționale. Un spectacol care ne atinge profund rămâne gravat în memoria noastră mult timp după aceea. Aș putea descrie cu precizie multe dintre tablourile *Trilogiei dragonilor* pe care Robert Lepage și actorii săi le-au creat la Festivalul Teatrelor Americilor, în 1987. Și, prin urmare, chiar dacă Lepage a semnat spectacole discutabile, chiar

Scenă din spectacolul *Trilogia dragonului* de Robert Lepage.

dacă reluarea *Trilogiei...*, 16 ani mai târziu, primăvara trecută, conținea defecte evidente, eu văd toate piesele lui Lepage prin ochelarii pe care îi purtam în 1987. Nu vreau să spun prin asta că simțul meu critic diminuează, ci că amintirea unei imense reușite trezește din nou în mine emoția pe care am trăit-o atunci. Pentru că pare a se fi impregnat într-un fel de neșters în corpul și în spiritul meu. Ea m-a transformat, durabil.

Rar ni se întâmplă să știm cu certitudine, chiar după o reprezentație, că piesa va produce un asemenea efect asupra noastră. Mai des ni se întâmplă să ieșim tulburați, marcați sau încântați de un spectacol, dar să-i uităm repede detaliile. Câteodată, totuși, o piesă ne urmărește. Visăm la ea, trăim cu ea a doua zi și zilele următoare, simțim o nevoie imperioasă de a vorbi despre ea întregii planete. Suntem transportați, stimulați. Avantajul criticului este atunci acela de a putea să ia creionul sau tastatura pentru a prelungi starea de grație pe care a încercat-o. Pentru sine, mai întâi, pentru cititorii săi, mai apoi. Pentru interpreți, de asemenea: simțim nevoia să ne adresăm lor într-un mod aparte, cu recunoștință. Ne simțim complici cu felul lor de a vedea lumea, care ne-a atins în adâncul ființei noastre. Am dori ca ei să păstreze viu mult timp acest obiect fragil și prețios care este spectacolul lor.

4. Misterul

Schimbarea este făcută din mister. Pe plan personal, nu ne hotărâm să schimbăm decât pentru a urma un parcurs terapeutic, care este o muncă îndelungată și dureroasă. Și reușita nu este întotdeauna la îndemână. Dar în calea noastră se produc evenimente care ne schimbă. Întâlniri determinante, călătorii, accidente, riscuri, pierderi. Teatrul pare a vrea să organizeze

sistematic asemenea evenimente, dar, o știm, bunele intenții nu ajung. Trebuie adăugate ingrediente misterioase, neprevăzute sau uitate, care sunt adesea de o claritate evidentă, de o simplitate fulgerătoare și care se vor impune ca necesare. Atunci, spectacolul acționează asupra publicului. Degeaba îi rezistăm, vraja operează. Teatrul îl trezește pe cel adormit, îl calmează pe cel agitat, controlează respirația unei săli. Timpul nu mai există, spațiul dintre spectatori pare să se concentreze. Sălbaticul e învins. Puțin contează durata piesei, ea va părea prea scurtă.

Ultima piesă care mi-a provocat o asemenea stare este un *Hamlet* jucat de Teatrul Halland din Suedia, la Festivalul de teatru experimental de la Cairo, în Egipt. Era în septembrie 2002. O trupă de patru actori, dintre care o femeie, a jucat tragedia lui Shakespeare într-un amestec de engleză, suedeză și arabă. Personajele erau clovni, care improvizau constant cu publicul, fără a pierde firul istoriei și respectând integral durata prevăzută a reprezentației, de două ore și douăzeci, cu un antract de douăzeci de minute. Nimic nu lăsa să se întrevadă că toată sala va face front comun în fața spectacolului care, la început, părea o glumă. Titlul exact al piesei este *Hamlet – dacă este timp* și comedienii joacă tragedia în măsura în care au timp (asta variază de la o seară la alta), sintetizând scenele-cheie și improvizând restul. Ei se lasă în mod constant întreruși de reacțiile publicului, pe care le provoacă sau nu, ca sosirea unui spectator întârziat, sunetul unui telefon mobil, coafura unui bărbat din primul rând sau postura unei femei pe scaunul său și așa mai departe. De fiecare dată când riscă să piardă firul, actorii îi cer fâțiș unei asistente să le sufle textul. Și, la un moment dat, o lumină roșie se aprinde pe scenă, indicându-le că este timpul să încheie, comedienii povestesc, accelerând, finalul poveștii și joacă ultima scenă într-o apoteoză triumfătoare.

Această piesă ar putea, fără îndoială, să facă obiectul unor turnee peste tot în lume. Este singura care a obținut două premii la Festivalul de la Cairo, unul pentru cea mai bună muncă de echipă și celălalt pentru interpretare feminină, acordat Josefinei Andersson. Dar mai mulți membri ai juriului, printre care și eu, erau gata să îi acorde premiul pentru cel mai bun spectacol.

Este evident că nu există o rețetă a schimbării. După cum nu există nici o rețetă a succesului. Deși realizarea unui succes comercial pare mai la îndemâna fabricantilor de spectacole preocupați înainte de orice de satisfacerea gusturilor publicului. Am fost foarte surprins când, la Chicago, în unie 2002, cu ocazia unei întâlniri a comitetului executiv al AICT și a secției americane, ATCA, am auzit-o pe directoarea teatrului Black Ensemble Theatre dând propria sa rețetă a succesului:

„Facem sondaje printre spectatorii noștri și îi întrebăm ce vor să vadă. Apoi, creăm comedii muzicale pentru a răspunde precis dorințelor lor, recurgând la echipa noastră de zece autori și compozitori“.

I-am răspuns acestei doamne că, pentru mine, viitorul teatrului are mai mult de-a face cu pasiunea decât cu comerțul. Și în fața enormității cuvintelor sale, am adăugat – provocator – că a merge la teatru poate fi o aventură comparabilă cu a alege o brânză franțuzească. Și una și cealaltă sunt un produs viu, imprevizibil, câteodată dezamăgitor, dar adesea memorabil, excitant, uimitor. După părerea mea, doar cu acest preț teatrul poate produce schimbarea. Pe scurt, teatrul este o brânză!